

Miorița u novijoj rumunjskoj pisanoj književnosti – Mircea Nedelciu, Dan Lungu

Ivana Olujić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
iolujic@ffzg.hr

UDK: 821.135.1.09 Nedelciu, M.
UDK: 821.135.1.09 Lungu, D.
izvorni znanstveni rad

<https://doi.org/10.17234/9789531758819.30>

Rumunjska usmenoknjiževna balada *Miorița* (*Ovčica*) lirski je narativni tekst o pastiru koji od ovčice s darom govora doznaje da dvojica njegovih drugova kuju urotu protiv njega, s namjerom da ga ubiju, ne bi li se domogli njegovih ovaca. Pastir na tu vijest ovčici odgovara molbom da njegovim ubojicama, njegovu stadu i njegovoj majci prenese njegovu oporuku, pri čemu će njegovu smrt prikazati kao svadbu u kojoj je sudjelovala cijela priroda.

Otkako je zapisana i objavljena u 19. stoljeću, zahvaljujući visokoj umjetničkoj vrijednosti teksta, njezinoj rasprostranjenosti na cijelom rumunjskom prostoru (u nizu varijanti) i činjenici da je nacionalno specifična, *Miorița* je postala simbolom rumunjskoga identiteta i predmetom interesa znanstvenika različitih struka, ali i književnika, koji u svojim djelima preuzimaju njezine motive i/ili likove.

Krajem dvadesetoga stoljeća nastale su dvije kratke priče koje preuzimaju *Miorița* kao intertekst: 1989. Mircea Nedelciu objavljuje *Tânguire de mior* (*Ovničeva jadikovka*), a 1999. Dan Lungu *Bătrânul, Ceaușescu și planul* (*Starac, Ceaușescu i plan*). Nedelciu, u skladu s poetikom rumunjskoga postmodernizma, eksperimentira s tekstem pišući prozu u stihu. Lungu odabire tehniku blisku struji svijesti. Oba autora promatraju *Miorița* s ironičnim odmakom. Također, obojica autora zaplet *Miorițe* – zločin iz pohlepe – vide kao dio svakodnevice, odbacuju mitske aspekte *Miorițe* i pokazuju da je *Miorița* moguće vidjeti svuda oko nas, te se duhovito, a povremeno i podrugljivo poigravaju njezinim motivima. Iako je obje priče moguće čitati bez svijesti o njihovim vezama s usmenoknjiževnom baladom, one svoje puno značenje dobivaju tek kroz vizuru *Miorițe*.

Ključne riječi: rumunjska kratka proza, *Miorița*, Mircea Nedelciu, Dan Lungu, ironizacija

1. *Miorița*

Svako govorenje o rumunjskoj kulturi, a osobito o povijesti rumunjske književnosti, započinje *Miorițom*. A govorenje o *Mioriți*, još otkako je u 19. stoljeću zapisana i objavljena, najčešće je praćeno s puno strasti. Već

ju je njezin prvi zapisivač, književnik Alecu Russo, držao remek-djelom folklorne kreacije, mjerljivim s djelima Vergilija i Ovidija (Fochi 1964: 129-130; Hadârcă 2007: 93; Vartic 2006). Stoljeće i pol kasnije (1983.) njezinu će važnost i ulogu u rumunjskoj kulturi Nichita Stănescu sažeto izreći nazivajući *Miorița* „izvorištem“, „maticom“, „kraljicom“, bez koje Rumunji nikada ne bi bili pjesnici, ali i „školom nacionalne tuge“ (prema Stănescu 1990: 400).

S vremenom je u Rumunjskoj i među Rumunjima izvan Rumunjske zabilježeno više od tisuću varijanti koje kolaju u dva osnovna oblika: u Banatu, Olteniji, Munteniji, Moldaviji i Dobruđi kao balada, u Transilvaniji i Bukovini kao koleda (Eretescu 2004: 161-162). No, iako oblik balade podrazumijeva izvođenje nevezano za doba godine ili prigodu, uglavnom radi zabave (dok se koleda, koja je čvršće vezana uz ritualno, izvodi isključivo tijekom božićnih blagdana), za razliku od drugih balada, koje uglavnom pjevaju svirači (*lăutari*), *Miorița* izvode prije svega seljaci i pastiri (Eretescu 2004: 161-162).

Najpoznatija je, međutim, i u Rumunjskoj i u svijetu, jedna njezina varijanta, tzv. *varijanta Alecsandri* – ona koju je 1850., primivši zapis od Alecu Russoa, objavio (najprije u novinama, a dvije godine kasnije i u zbirci narodnih pjesama) Vasile Alecsandri, koji je vrlo vjerojatno i donekle „dotjerao“ pojedine stihove (Fochi 1964: 205). U toj varijanti *Miorița* je vrlo brzo je ušla u čitanke i „pošla u svijet“ u prvim prijevodima na francuski i njemački, a potom i na druge jezike (Ion Filipciuc, *Miorița străbate lumea*, Cîmpulung Moldovenesc: Biblioteca Miorița, 2001.; prema: Ursache 2003).

2. Simbol identiteta

Miorițom, njezinim porijeklom i značenjem bavili su se ugledni rumunjski istraživači, između ostalih Alexandru Odobescu, Dumitru Caracostea, Ovid Densusianu, Duiliu Zamfirescu, Nicolae Iorga, Theodor Speranția, Lucian Blaga, Adrian Fochi, Mircea Eliade. Detaljan prikaz i ocjene istraživanja svojih prethodnika, od Alexandrua Odobescua do C. I. Guliana, daje Adrian Fochi, u opsežnoj uvodnoj studiji svojoj zbirci u kojoj je okupljeno više od osamsto varijanti *Miorițe* (Fochi 1964, 130-167).

S obzirom na visoku umjetničku vrijednost teksta, na njezinu rasprostranjenost na cijelom rumunjskom prostoru, na to da je nacionalno specifična (nije zabilježena kod drugih naroda, osim kod nacionalnih manjina na području Rumunjske), a svakako i zbog nekih osobitosti Alecsandrijeve varijante (u kojoj tri pastira „zastupaju“ tri rumunjske povijesne pokrajine), *Miorița* je za Rumunje postala simbolom identiteta.

Lucian Blaga, pjesnik i profesor filozofije kulture, 1936. objavljuje knjigu naslovljenu *Spațiu mioritic* (kasnije uvrštenu u *Trilogia culturii*). Za nje ga, naime, Rumunjska postaje *spațiu mioritic*, 'mioritički prostor', u kojem se skladno, valovito, smjenjuju brda i doline, poput izmjene naglašenih i nenaglašenih slogova u *Mioriți*, koja objedinjuje niz elemenata karakterističnih za rumunjski mentalitet (Lovatt 1999).

Mircea Eliade vidi *Miorițu* kao jedan od „dva mita rumunjske duhovnosti“ (Eliade 2008: 122, tekst prvi put objavljen 1943. na španjolskom):

Și mai mult decât în legenda Meșterului Manole, românii s-au regăsit pe ei înșiși în splendida poezie populară *Miorița* (...), din care se găsesc pretutindeni nenumărate versiuni. (...) Este o viziune originală a vieții și a morții – aceasta fiind concepută ca o mireasă oferită lumii întregi – care nu se exprimă în termeni filozofici, ci în admirabilă formă lirică.

(Još više nego u Legendi o majstoru Manoleu, Rumunji su sami sebe pronašli u sjajnoj narodnoj pjesmi *Miorița* (...), koja se u nebrojenim verzijama nalazi posvuda. (...) To je originalna vizija života i smrti – koja je prikazana kao nevjesta koja se nudi čitavome svijetu – što se ne izražava filozofskim pojmovima, nego zadivljujućom lirskom formom.)

U kasnijoj studiji, *De Zalmoxis à Genghis-Khan*, objavljenoj u Parizu 1970., naknadno prevedenoj na rumunjski, Eliade *Miorițu* interpretira u okviru koncepta kozmičkoga kršćanstva – sinteze pretkršćanske duhovnosti i kršćanstva, koja ruralnim narodima istočne Europe omogućuje da prevladaju katastrofe i progone (Eliade 1995: 262-263) – ističući mističnu solidarnost čovjeka i prirode, nedostupnu suvremenoj svijesti (Eliade 1995: 259) te objašnjavajući pastirovo stajalište prema najavljenoj mu smrti ne kao fatalizam, nego kao sposobnost preobrazbe tragične sudbine u misteriju kozmičke svadbe, čime on trijumfira nad vlastitom sudbinom (Eliade 1995: 261).

Međutim, iako Blaga i Eliade ne vide ništa sporno u statusu *Miorițe* kao simbola rumunjskoga identiteta, takvo gledanje među istraživačima, a osobito u javnosti, izaziva kontroverze. Zašto? Razlog je u sadržaju balade.

*Pe-un picior de plai,
Pe-o gură de rai,
Iată vin în cale,
Se cobor la vale,
Trei turme de miei,*

U podnožju pašnjaka,
Na vratima raja,
Gle, dolaze,
Silaze u dolinu,
Tri stada janjaca,

<i>Cu trei ciobănei.</i>	S tri pastirića.
<i>Unu-i moldovan,</i>	Jedan je Moldavac,
<i>Unu-i ungurean</i>	Jedan je Mađar,
<i>Și unu-i vrâncean.</i>	Jedan je iz Vrancee.
<i>Iar cel ungurean</i>	A taj Mađar,
<i>Și cu ce-l vrâncean,</i>	I onaj iz Vrancee,
<i>Mări, se vorbiră,</i>	Dogovorili su se,
<i>Ei se sfătuiră</i>	Složili su se,
<i>Pe l-apus de soare</i>	U zalaz sunca,
<i>Ca să mi-l omoare</i>	Da ubiju
<i>Pe cel moldovan (...)</i>	Moldavca (...)

U idiličnoj prirodi, na vratima raja, silaze u dolinu tri stada ovaca s trojicom pastira. U ovoj, Alecsandrijevoj varijanti, trojica su pastira predstavnici triju rumunjskih povijesnih pokrajina – Moldavije, Erdelja („Mađar“ u ovom slučaju ne označava nacionalnu, već geografsku pripadnost) i Vlaške. Idilu, međutim, narušavaju zavist i pohlepa. Dvojica se pastira (iz Erdelja i Vlaške) dogovaraju da ubiju onog trećeg, Moldavca, koji ima više ovaca i bolje pse i konje. Pastiru-žrtvi vijest o uroti dojavljuje jedna od njegovih ovaca. No iako uvod gotovo najavljuje žestok obračun u nastavku, do takvoga raspleta ne dolazi. Umjesto u smjeru junačke narodne pjesme, *Miorița* u nastavku ostaje vrlo lirska po tonu, iako formalno zadržava elemente epike (ponavljanje).

Moldavac, naime, u odgovoru svojoj ovčici (*mioriță* = ‘šiljica, šiljegvica’, jednogodišnja janjica) ne spominje pripreme za borbu, nego joj zapravo iznosi svoju posljednju volju. Ta je usmena oporuka razdijeljena u tri poruke. Prva je upućena samim ubojicama, kojima bez ikakva zamjeranja ili optužbi daje upute za svoj pokop, druga je poruka ovicama, kojima ovčica treba smrt pastira prikazati kao njegovu svadbu „Cu-o mândră crăiasă, / A lumii mireasă“ („S lijepom kraljicom / Nevjestom svijeta“) u kojoj sudjeluje cijela priroda (Sunce i Mjesec kao kumovi, stabla kao svatovi, ptice kao svirači, zvijezde kao svijeće), a treća majci koja će ga vjerojatno tražiti i kojoj bi ovčica trebala reći isto što i stadu, ali bez dijela o sudjelovanju prirode.

Taj pristup vrlo često i stručnjaci i nestručnjaci karakteriziraju kao fatalizam, prihvaćanje smrti, a „nedostatak borbenosti“ kao karakteristična crta cijeloga naroda vrlo se teško prihvaća. Reakcija u tom smislu bilo je gotovo oduvijek. Još je Duiliu Zamfirescu (početkom 20. stoljeća) optuživao Alecsandrija da je iz izvornika izostavio borbu, bez koje je njemu narodna epska pjesma (ali u kojoj je mjeri *Miorița* epska?) bila nezamisliva.

va. Cijelo stoljeće kasnije (od ožujka 2017.) potpisuje se peticija kojom se traži isključivanje *Miorițe* iz osnovnoškolskih i srednjoškolskih udžbenika, jer promovira „acceptare a Invidiei, Resemnării, Lașității și Sacrificiului“ („prihvatanje Zavisti, Mirenja sa sudbinom, Kukavštine i Žrtve“). To se gledašte argumentira pozivanjem na izjave Julesa Micheleta, Mircee Elia-dea, Constantina Noice, Nichite Stănescua, Dumitrua Caracostee i drugih.¹

3. *Miorița* i pisana književnost

Različite mogućnosti tumačenja porijekla i značenja *Miorițe* – kao simboličke smrti u okviru obreda inicijacije (Petric 2010), kao prikaza mita o žrtvi boga vegetacije (Sirangelo 2014: 62), kao naracije temeljene na stvarnome događaju (Fochi 1964: 531) ili kao dijela pogrebnoga rituala za mladića koji je „nelumit“, dakle neoženjen (Hadârcă 2007: 97), kao preobrazbe biblijskih motiva (Botezatu 2012: 287-288 spominje Kaina i Abela te Kristovu žrtvu, ali treba tome svakako dodati i starozavjetnu priču o Josipu kojega zavidna braća prodaju u ropstvo) – omogućuju vrlo različite pristupe *Mioriți* kao intertekstu u pisanoj književnosti. Također, *Miorița* je opće mjesto rumunjske kulture te književnici s pravom računaju na visoku prepoznatljivost aluzija, citata, parafraza i sličnih postupaka u književnome tekstu, a kod obrazovanijih čitatelja i na poznavanje literature o *Mioriți* te drugih književnih djela koja je tematiziraju.

Kratke proze Mircee Nedelciua (1989.) *Tânguire de mior* („Ovnićeve jadikovke“) i Dana Lungua (1999.) *Bătrânul, Ceaușescu și planul* („Starac, Ceaușescu i plan“) nisu njezini prvi odjeci u rumunjskoj pisanoj književnosti – ona je bila i još uvijek je nadahnuće pjesnicima, prozaistima i dramatičarima: Mihai Eminescu (1883.) *Mai am un singur dor* („Imam još samo jednu želju“), Mihail Sadoveanu (1930.) *Baltagul* („Sjekira“), Vasile Voiculescu (1937.) *Miorița*, Radu Gyr (1943.) *Balada unui plai de munte* („Balada planinskoga pašnjaka“), Nicolae Labiș (1956.) *Miorița*, Valeriu Anania (1958., objavljeno 1966.) *Miorița*, Mihail Sadoveanu (objavljeno 1971., poslije autorove smrti, navodi Platon 2016) *Cântecul mioarei* („Pjesma o ovčici“), Ana Blandiana (1977.) *Dealuri* („Brda“), Arcadie Suceaveanu (2008.) *Miorița*, Flavius Lucăcel (2014., izvedba 2016.) *Nu te pune cu îngerii sau Miorița reloaded* („Nemoj se mjeriti se s anđelima ili *Miorița reloaded*“) ... Neki od njih reagirali su onim tonom, onim senzibilitetom kojim odiše pastirova oporuka. Neka druga djela kao da su rezultat frustracije nad njezinom „nezavršenošću“, nad otvorenim krajem (doista, u mnoštvu varijanti vrlo su rijetke one

¹ <https://www.petitiononline.com/anti-miorita>. Broj potpisa je, doduše, neznan.

koje spominju išta nakon razgovora između pastira i ovce). Neka se usmjeravaju na pastira, neka se pitaju što je bilo s ubojicama. Neka su djela daleki odjek mioritičkoga duha, druga su s njome očiglednije i čvršće povezana.

Možda je najpoznatije takvo djelo Sadoveanuov roman *Baltagul*, često nazivan „*Miorițom* naopako“, u kojem zabrinuta supruga nestaloga ovčara kreće u potragu, pronalazi njegovo tijelo, rekonstruira njegov put i identificira ubojice. Sadoveanu u ovom slojevitom romanu, dakle, s jedne strane promatra priču iz *Miorițe* kroz kriminalističku potku – budući da u baladi (Sadoveanu je pošao od jedne druge varijante, ne Alecsandrijeve, ali u tom se dijelu obje slažu) nema spomena „što je bilo dalje“, on postavlja pozornicu za rješavanje slučaja ubojstva. S druge strane, on ističe i učvršćuje njezine veze s mitskim jer je roman moguće čitati i kroz prizmu mita o Izidi i Ozirisu.

3.1. *Tânguire de mior*

Mircea Nedelciu objavljuje svoj tekst naslovljen *Tânguire de mior* 1989., dakle pred sam pad komunističkoga režima, u zbirci kratke proze *Și ieri va fi o zi* („I jučer će biti dan“). Već sam naslov očito aludira na *Miorițu*. Doduše, u naslovu je – za razliku od izvornika² i za razliku od drugih književnih djela koja su njime nadahnuta – odabran muški rod: *mior*, regionalizam tvoren unatrag od *mioară*. Odabir druge riječi u naslovu također zasluži pozornost. „*Tânguire*“ je višeznačnica koja može označavati općenito jadikovku, zatim naricaljku, a zastarjelo i žalbu, prigovor. Sva tri značenja odgovaraju sadržaju djela. To je svakako *ovničeva jadikovka*, ali je i njegovo naricanje nad sudbinom stadā ovaca, koje zadružni pastiri sami kolju i/ili prodaju, prikazujući pritom zadrugama gubitak ovaca kao nesretan slučaj, posljedicu više sile. U tom je smislu *tânguire* na ovome mjestu doista i svojevrsno ulaganje žalbe, pa čak i podizanje optužnice, tim više što se u tekstu citiraju i zakonske odredbe.

Naslov je dopunjen bilješkom ispod teksta, koja bi funkcionirala i kao podnaslov, a glasi: „*Sau despre incompatibilitatea structurală, de rimă și ritm, între transhumanță și furt.“³ („Ili o strukturalnoj inkompatibilnosti rime i ritma između transhumance i krađe“). Vidljiva je, dakle, Nedelciuova odluka da spoji poetska i društvena pitanja.

Mircea Nedelciu inače je poznat po svojim proznim eksperimentima. On je jedan od najvažnijih predstavnika generacije osamdesetih godina

² Poznato je, doduše, i nekoliko varijanti u kojima se spominje „berbecuț“, tj. ‘ovnič’.

³ Svi citati prema Nedelciu, Mircea (2003). *Proza scurtă*, București: Compania.

20. stoljeća u rumunjskoj književnosti („optzeciști“), rumunjskih postmodernista, i jedan je od onih književnika koji su svoj rad nastojali objasniti i teoretski (Țepoșu 2006: 183-191).

Među temama Nedelciuove proze ističe se problem identiteta i krize identiteta (Hărșan 2014: 118), a mioritički je mit njegov značajan dio.

Njegova sklonost eksperimentalnoj formi vidljiva je već u prvim redcima kratke priče: „Din gură și nai și cu mult alai să tot spui că ai un nivel de trai mult mai ridicat decât le-a fost dat celor de pe plai între care stai” („Glasom i sviralom, s puno buke, reci ipak da imaš puno viši životni standard nego što je dan onima na pašnjaku, među kojima živiš“). Ta svojevrsna proza u stihu (stihovi se prepoznaju po rimi i ritmu, nisu odvojeni kosom crtom ili rasporedom u retke) nastavlja se kroz cijeli tekst i prekida se samo povremeno – kraćim citatima iz novinskoga članka. U skladu s tim, miješaju se unutar teksta stilovi te jezični registri. Govor pastira, premda je u stihu kao i govor pripovjedača, jasno se od njega razlikuje, a ulomci iz zakona i novinskoga članka odvojeni su i fizički, sitnijim slovima i drukčijim poravnanjem.

Tekst je organiziran kao priča u priči. Okvir čini priča o dvojici, zatim trojici muškaraca koji sjede, piju, nazdravljaju i pripovijedaju, tj. hvale se lako zarađenim novcem. Njihove se pripovijesti kreću oko jedne teme: krađe ovaca od zadruge. Pastiri, zaposleni „na stalno“ u zadrugama, prodaju zadružne ovce, prikazujući da su poginule pod balama sijena u olujnom nevremenu, da ih je pogazio vlak ili da su bile slabe i bolesne. U njihovim pothvatima sudjeluju predstavnici vlasti i veterinar. U svakoj od priča pojavljuje se crna ovčica/šiljegvica koja najavljuje ili prijavljuje tragediju ovaca, optužujući izravno pastire i pitajući ih „Zašto?“, a ista se ovca pojavljuje i na kraju pripovijesti (iako je čak prethodno ubijena), obraćajući se pripitim pastirima samo jednom riječju: „Punct“ („Točka“). U Nedelciuovu tekstu važan lik (možda čak i glavni) doista je ovčica – i to ga razlikuje od drugih spomenutih djela, čiji su protagonisti uvijek ljudi (ovca koja govori / ima aktivniju ulogu pojavljuje se samo u Lunguovu tekstu, nastalom deset godina kasnije).

Kao protuteža pričama pastira – njihovu bahatom tonu i njihovu rječniku – stoje ulomci iz novinskoga članka koji uključuju i: citat iz zakona kojim se zabranjuje sklanjanje ovaca kod bala sijena, izjavu seoskoga načelnika i donaćelnika o olujnome nevremenu te potvrdu meteorološkoga zavoda o vremenskim prilikama koja pokazuje sasvim suprotno.

Nedelciu, dakle, polazi od realnoga događaja, tj. od nekoliko realnih događaja koji svojim zapletom podsjećaju na *Miorița*. Intertekstualnu vezu s *Miorițom* on ističe najprije naslovom, zatim ritmom i rimom te konačno likom crne ovce koja izriče proročanstva i optužbe.

Žrtva, međutim, u *Tânguire de mior* – i u rumunjskoj realnosti krajem komunističkoga razdoblja – nije pastir, nego su to ovce. Motiv ostaje isti, prastari: ljudska pohlepa. Ali Nedelciuovi se pastiri pritom pokazuju vrlo složnima i ne okreću se jedni protiv drugih – oštećen je, međutim, pomalo apstraktni vlasnik: zadruga (*cooperativă*). Neki se dijelovi *Miorițe* (a neke varijante i u cijelosti) mogu smatrati naricaljkom (*bocet*). Takvoga tona u Nedelciuovoj priči nema, a zamjenjuje ga smijeh i nazdravljanje pastira-lopova. Izostavljen je, naravno, i motiv svadbe i s njim povezani kozmički motivi, a svečani i tragičan ton zamjenjuje ironija i satira, što bi u prethodnim književnim razdobljima bilo nezamislivo.

Povremeno se dijelovi *Miorițe* izravno parafraziraju na način parodije. Tako se u *Mioriți* za ovčicu kaže „De trei zile-ncoace / Gura nu-i mai tace, / Iarba nu-i mai place“ („Već tri dana / Ne zatvara usta, / Trava joj više ne prija“), a u *Tânguire de mior* jedan od pastira-kriminalaca opisuje se kao izbirljiv na piće riječima: „bea și să strofoacă, țuica cică-i acră, uischiul ce-l mai gustă, băutură justă“ („pije i silom, rakija mu je navodno kisela, malo proba viski, pravo piće“). Mioritički pastir predajući ovčici poruku za ovce i za majku govori „Să le spui curat“, „Și-i spune curat“ („Reci im pravo“, „Reci joj pravo“), a jedan od Nedelciuovih pastira svoje nečiste poslove prikazuje riječima „le-am vîndut curat“ („prodali smo ih pravo“), iako takva sintagma u rumunjskom ne postoji niti je moguća takva uporaba priloga „curat“. Pastir-žrtva u *Mioriți* opisan je vrlo lirski, metaforama i umanjenicama: „Mândru ciobănel, / Tras printr-un inel? Fețișoara lui, / Spuma laptelui...“ („Lijepoga pastirica / Vitkoga kao jela?⁴ Lišće njegovo, / Mliječna pjena...“). Nedelciu opisujući pastire zadržava umanjenicu „ciobănel“, ali u nastavku je očito vrlo ironičan: „gingași ciobănei, grași și arătoși și la punga groși“ („čobančići krhke građe, debeli i zgodni i odebljih novčanika“). Bolje nije prošla ni ovčica, koja je u *Mioriți* „...cea mioriță, / Cu lână plăviță“ i kojoj se pastir obraća s „Mioriță laie, / Laie bucălaie“. Suvremeno čitatelju nije doduše, posve jasno koje je boje ovčica: „laie“ upućuje na crnu boju vune, „bucălaie“ na crne noge i glavu (uz bijelu vunu), ali „lână plăviță“ prema rječnicima bi značilo „vuna svijetle boje“ (sivo-bijele, bijele). No Buhociu (1974: 285) piše da je značenje te sintagme „sjajna vuna“ (neovisno o boji), dajući potvrdu toga značenja u vlastitom terenskom istraživanju. U nekim se varijantama, međutim, jasno navodi „bijela ovca“ (Buhociu 1974: 307). U Nedelciuovu tekstu nema nježnih riječi, ali ni ovih specijaliziranih pridjeva iz pastirskoga rječnika – ona je „mioară, neagră, sprinteioară, plină de ciulini, hrănită cu spini, plină de gâlbează,

⁴ Doslovno je „provučen kroz prsten“.

hrănită cu pleavă, mâncată de râie și grasă-momâie“ („ovca crna, hitra, puna čičaka, hranjena trnjem, metiljava, hranjena pljevom, šugava i debela ko strašilo“). Mioritički pastir kaže: „Oiță bârsană, / De ești năzdrăvană...“ („Ovčice duge, oštre vune, / Ako si vidovita...“), a Nedelciuov: „Veselă mioară, neagră, sprinteioară, nu cumva ești chioară...?“ („Vesela ovco, crna, hitra, da nisi možda ćorava...?“). Ulogu žrtve autor podcrtava i opisom ovčice u posljednjem ulomku – taj opis zapravo je paralela opisu pastira iz *Miorițe*: „Lânișoara ei, spini și ciulinei, ugerașul ei, nici cît un ardei, gătușorul ei, parcă-i retevei...“ („Njezino runašce, trnje i čičci, njezino vi-mešce, ni kolika je paprika, njezin vratić, k'o da je motka“).

Svaka se književna „obrada“ mioritičke teme postavlja u suodnos ne samo s baladom, već i s njezinom egzegezom. Nedelciu je, prikazujući odraz mioritičkoga svijeta u vlastitoj suvremenosti, okrenuo mioritički mit naglavačke. Ovo potkopavanje mitskoga tumačenja *Miorițe*, ironizacija njezine priče kao banalne, sveprisutne priče o pohlepi, očito nastaje i iz postmodernističkoga „otpora prema ekskluzivnosti visoke književnosti“ (Solar 2000: 85), ali i dovodi do usložnjavanja teksta do te mjere da je on zaista „čitak“ samo kroz vizuru njegova odnosa prema mioritičkome mitu (čitatelju koji ne bi imao nikakvih spoznaja o *Mioriți*, tekst bi bio posve zbunjujući) ili – eventualno – kao farsa.

3.2. *Bătrânul, Ceașescu și planul*

Dan Lungu suvremeni je rumunjski književnik, preveden i u Hrvatskoj, poznat po svojim humorističnim tekstovima (Levonian 2011). *Bătrânul, Ceașescu și planul* kratka je priča iz njegove prve zbirke kratke proze, objavljene 1999. kao *Cheta la flegmă* („Skupljanje hračaka“), a zatim 2003. pod manje neprivlačnim naslovom, *Proza cu amănuntul* („Proza na malo“).

Radnja počinje *in medias res*: „În casa aia a lui n-aveai loc să întorci o bășină, chiar așa îi spusesse. Și Relu a dat din cap că da, că are dreptate, dar că ce poate el să facă“ („U toj njegovoj kući nema mjesta ni da prdac okreneš, baš mu je tako rekao. A Relu je klimnuo glavom da da, da ima pravo, ali da što on tu može“).⁵ Već prve rečenice najavljuju stil pripovijedanja – razgovornim, necenzuriranim jezikom, uz uporabu slobodnoga neupravnoga govora, najvećim dijelom iz vizure starca (tek povremeno fokalizacija seli na sina, ali dijelovi nisu jasno odvojeni, čitatelju se prepušta da ih razluči), asocijativnim nizanjem bliskim tehnici struje svijesti, „u jednom komadu“ – poput tijeka misli – bez raspodjele na ulomke.

⁵ Svi citati prema Lungu, Dan (2008). *Proza cu amănuntul*, Iași: Polirom.

Veza s *Miorițom* u ovome je tekstu puno diskretnija negoli npr. u baladi Radua Gyra *Balada unui plai de munte*, u Sadoveanuovu romanu *Baltagul* (obojica praktično pišu „nastavak” usmenoknjiževne balade) ili u Nedelciuovoj kratkoj priči, u kojoj se veza sugerira već naslovom i odabirom stihovane proze.

Na početku, ili uz površno čitanje, doista se *Bătrănul, Ceaușescu și planul* može vidjeti kao priča o starcu koji dolazi u grad posjetiti sina noseći u vrećici sir iz kojeg se cijedi sirutka (Ștefănescu 1999), kao priča o sukobu generacija i o starom i novom (seoskom i gradskom) načinu života. Taj sloj, uostalom, nije nimalo nebitan u priči. Ceaușescu, koji se nalazi u naslovu između starca i plana (kao da on „vodi” starca prema planu), u tekstu se spominje samo usputno, u sarkastičnoj napomeni: „Doar n-a venit Ceaușescu să-i zică, »Uite, bădie Vasile, ia din partea mea și a partidului trei sute de oi!«” („Nije valjda došao Ceaușescu da mu kaže: »Evo, striko Vasile, primi od mene i partije tri stotine ovaca!«”). Njegovo ime, međutim, simbolizira pozadinu: rumunjske gradove, sela i društvo u borbi s posljedicama komunističkoga razdoblja – od nekvalitetno građenih i danas oronulih zgrada od betonskih ploča do problema lustracije (starca susjedi optužuju za predobre odnose s komunističkim vlastima).

No kako radnja odmiče, *Bătrănul, Ceaușescu și planul* sve više prestaje biti priča o odnosu između oca i sina. Starac je ovčar, cijeli je život bio ovčar i ovčarstvo je jedini način kako on vidi svoj život, pa čak i svijet. Gledajući vagone na pruzi, on vidi ovce: „Vagoane cafenii, unul după altul, ca niște oi mai grase, care așteaptă la muls. O oaie așa de mare ar putea să dea și 20 de kile de lapte. Înmulțit cu trei sute. O-ho! Șase mii de kile de lapte. Asta la o mulsoare. Dar ori trei? Optășpe mii de kile de lapte. O-ho-ho! Ți-ar trebui cisternă și încă un om-doi la muls” („Smeđi vagoni, jedan iza drugoga, poput odebljih ovaca, koje čekaju na mužnju. Tako velika ovca mogla bi dati i 20 litara mlijeka. Pomnoženo s tristo. O-ho! Šesto tisuća litara mlijeka. To u jednoj mužnji. A tri puta? Osamnaest tisuća litara mlijeka. O-ho-ho! Trebala bi ti cisterna i još čovjek-dva za mužnju”). On izlaže sinu plan da proda imanje i preseli se u grad, gdje bi kupio zgradu, za cijelu obitelj, ali želi zadržati jednu ovcu: „S-o scoată la păscut pe lângă B.J.A.T.M. sau, dacă nu, în partea cealaltă, pe lângă IUPS sau la MAT. Doar o oaie să-și mai țină pentru el, să aibă ceva treabă” („Da je vodi na pašu kraj B.J.A.T.M-a ili, ako ne, na drugu stranu, kraj IUPS-a ili kod MAT-a. Samo jednu ovcu da je zadrži za sebe, da se nečim zabavi”). On sanja ovce. I pita sina je li čuo za ovce koje govore. „Da, se ținise bătrînul” („Da, prolupao je stari”), pomislit će sin. Pomislit će to i čitatelj, dok ne razmotri detalje starčeve noćne more. U njoj su brda prekrivena ovicama koje su se

skupile „La înmormântare sau la nuntă, n-ar putea spune” („Na pogreb ili na svadbu, ne bi se moglo reći”). Dakle, pastir koji razgovara s ovcom i ovce na okupljanju koje je istodobno pokop i svadba. Naslućuje se *Miorița*. U starčevu snu nadalje bijele ovce plaču i nariču, izgledajući pritom kao „un cîrd de mirese” („jato mladenki”), dok se crne ovce smiju. Između bijelog i crnog stada nalazi se „o oaie, de fapt o mielușică. Sau un mieluș. Nu se vede bine. E ceva de rău cu el sau cu ea. Simte el asta, acolo, în vis” („jedna ovca, zapravo janjica. Ili jančić. Ne vidi se dobro. Nešto nije u redu s njim ili s njom. Osjeća on to, tamo, u snu”). Lungu svjesno izbjegava termin *mioriță*, ali evo je, tu je. Pojavljuju se osim toga i Sunce i Mjesec koji mu donose trnovu krunu i predlažu da izabere mladenku među ovcima, jer ga žele oženiti. Simbolika je dvostruka – novozavjetna, koju je, uostalom, također moguće očitati u *Mioriți* (Botezatu 2012: 287-288), ali i mioritička, jer mioritički pastir u viziju svoje smrti kao svadbe uvodi kozmičke motive riječima „Soarele și luna / Mi-au ținut cunună” („Sunce i mjesec / Držali su mi vijenac”) (tj. bili su mu kumovi). Lungu rabi upravo izraz „cununa de spini” (trnov vijenac), umjesto nešto češćega „coroana de spini” (trnova kruna).

No kamo taj razgovor – uz jednu, drugu, pa i treću bocu votke – vodi? Starac se žali da ga ogovaraju: „Și lumea îl vorbea de rău. Cel puțin unii. Așa i-a ajuns lui la urechi. Că-i prea bogat... Că are oile cele mai grase și mai bune... că ce-i trebuie lui atîta avere... că are pășunea cea mai bună... că tot el și pe timpul comuniștilor, tot el și acum...” („I svijet ga ogovara. Bar neki. Tako mu je doprlo do ušiju. Da je previše bogat... Da ima najdeblje i najbolje ovce... da što će njemu toliko imanje... da ima najbolji pašnjak... da on i u vrijeme komunista, i sad opet on...”). Najavljuje čak i mogućnost da ga netko ubije jer „Toți știu că are oi multe, mîndre și mai cum or fi” („Svi znaju da ima puno ovaca, lijepih i kako ono dođe”). U tim se riječima s lakoćom prepoznaje nepotpuni citat iz *Miorițe*: „Ș-are oi mai multe, / Mîndre și cornute” („I ima više ovaca / Lijepih i rogatih”), a također se najizravnije upućuje na *Miorițu*, koja je i starcu poznata. Ali u nastavku je u *Mioriți* „Și cai învâțați, / Și câni mai bărbați” (I pitome konje, / I srčanije pse”) pa ovčica svomemu pastiru savjetuje „Stăpâne, stăpâne, / Îți cheamă ș-un câine, / Cel mai bărbătesc / Și cel mai frățesc” („Gospodaru, gospodaru, / Pozovi si i psa, / Najsrčanijeg / I najvjernijeg”), a Lunguov se starac žali „A murit și Boieru” („Umro je i Boieru”), najdraži pas. Posve sam nije, tu su mlađi pastiri, unajmljena radna snaga, ali na njih se ne može osloniti – potkaradaju ga i ponašaju se neodgovorno, a on je sve slabiji i sve bolesniji. Rješenje vidi u prodaji imanja i ovaca i dolasku u grad, gdje bi kupio zgradu u koju bi se mogla, osim njega, useliti i sva njegova djeca

s unucima. Prvi je korak prodaja ovaca na sajmu u planinama. Našao je i suputnike, također pastire: „Costică a lui Petre Ungureanu și cu nașu’.” („Costică Petrea Ungureanua s kumom”). Na put, dakle, kreću trojica pastira s ovacima, od kojih je jedan *Ungureanu* – *ungurean* („mađar”, Rumunji iz Erdelja) iz *Miorițe*, a drugi njegov kum.

Donošenjem konačne odluke i priča dolazi kraju. Posljednja votka, uz zdravicu: „Noroc și la mulți ani!” („Uzdravlje i živjeli!”).

No iako to izgleda kao veseo ili barem neutralan kraj, čitatelju koji poznaje *Miorița* i prepoznaje njezine tragove u tekstu, ostavlja osjećaj gorčine. Nameće se, naime, drugi zaključak: *Miorița* je ključ za čitanje ovoga djela, ona je, iako neizrečena, svojevrsan *mise en abyme* koji daje pogled u budućnost, u kojoj starca čeka sudbina mioritičkoga pastira. A poslije toga? Hoće li starca itko od njegove djece i unuka tražiti? Tko je njegova *maicuța bătrână* iz *Miorițe*, njegova Vitoria Lipan iz romana *Baltagul*?

Svoju preobrazbu *Miorițe* Dan Lungu piše itekako svjestan da nije prvi koji to čini. Nova vremena, međutim, traže i novi pristup. Lungu ide donekle Sadoveanuovim tragom, jer je i u Sadoveanuovu romanu pastir bio zreo muškarac, a ne mladić, kako je u *Mioriți* (u nekim se varijantama čak ističe da je najmlađi od trojice), no bitna je razlika u odnosu na Sadoveanua Lunguov odnos prema mitu. Iako se upravo u Lunguovoj priči pojavljuju kozmički elementi iz *Miorițe* (Sunce i Mjesec kao vjenčani kumovi), oni dolaze samo u snu, zapravo noćnoj mori, i vrlo je očita njihova parodiranost. Stoga je zasigurno Lunguova kratka priča bliža Nedelciuovoj prozi osamdesetih negoli međuratnom Sadoveanuu. I Lungu ukotvljuje svoju priču u realnome vremenu, a njegovi su likovi – suprotno onima iz *Miorițe*, a kasnije iz Sadoveanuova romana – obilježeni ljudskošću i pogrešivošću. Unatoč simpatijama prema starome ovčaru koji bi najradije nepoznatome čovjeku u tramvaju ponudio krišku sira, koji misli da bi u gradu mogao držati ovcu, psuje „tu-i damingeana mă-sii” (otprilike „u pivsku flašu”, uz prekobrojno „n” u „damigeană”) i boji se lopova koji bi mogli za njim doći po tragu koji je cijelim putem ostavljala sirutka iz sira, neke naznake u tekstu bacaju sjenu sumnje na njegovu prošlost. Ne samo tračevi i priznanje da se ulagivao vlastima i da je „kao i svi” krao od zadruge (bi li on mogao biti jedan od Nedelciuovih pastira?), nego i sinovljevo opažanje o tome kako su se kao djeca bojali njegova pogleda. Možda je zato Ceaușescu u naslovu? S druge strane, ona Nedelciuova posljednja replika crne ovčice – „Punct” – doista zvuči konačno, a Lunguov je kraj zapravo otvoren, kao i u *Mioriți* – sve što dolazi poslije, predmet je čitateljskoga i tumačiteljskoga nagađanja.

Zaključno

Neupitan je status *Miorițe* kao kultnoga djela rumunjske usmene književnosti i jednoga od rumunjskih „fundamentalnih mitova” (Călinescu 2001: 41-42, prvo izdanje 1945.). Kao takva, ona je i dalje, više od stoljeće i pol od prve objave, predmet interesa etnologa, folklorista, filozofa, muzikologa, proučavatelja književnosti i drugih znanstvenika, ali izvor nadahnuća i izazov književnicima. Kratke priče *Tânguire de mior* Mircee Nedelciu i *Bătrânul, Ceaușescu și planul* Dana Lungua dio su oduljega niza književnih djela koja tematiziraju *Miorița*. Oba djela neizravno polemiziraju s tradicionalnim shvaćanjem *Miorițe* kao mita. Birajući drugačiju perspektivu, i Nedelciu i Lungu smještaju *Miorița* u vlastitu suvremenost, pokazujući da je zaplet iz *Miorițe* moguće vidjeti svuda oko nas, te se duhovito, a povremeno i podrugljivo poigravaju njezinim motivima. Nedelciuov je diskurs pritom nedvojbeno (i) ironičan, dok u Lunguovu tekstu ta crta postoji, ali je ublažena. Iako je obje priče moguće čitati bez svijesti o njihovim vezama s usmenoknjiževnom baladom, one svoje puno značenje dobivaju tek kroz vizuru *Miorițe*.

Bibliografija:

- Botezatu, Liuba (2012). *Eternal Return to the Square of Hypotenuse, Language and Literature – European Landmarks of Identity*, 11, pp. 285-292.
- Buhociu, Octavian (1974). *Die rumänische Volkskultur und ihre Mythologie*, Wiesbaden: Otto Harassowitz Verlag. <https://books.google.hr/books?id=nguNl1-w224C&lpg=PP1&dq=buhociu&hl=hr&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>
- Călinescu, George (2001). *Istoria literaturii române: Compendiu*, București – Chișinău: Litera Internațional.
- Eliade, Mircea (1995). *De la Zalmoxis la Ghenghis-Han. Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Centrale*, București: Humanitas.
- Eliade, Mircea (2008). *Românii. Breviar istoric, Meșterul Manole. Studii de etnologie și folclor* (selecție de texte și note de Magda Ursache și Petru Ursache), Cluj-Napoca: Eikon, pp. 73-132.
- Eretescu, Constantin (2004). *Folclorul literar al românilor: o privire contemporană*, București: Compania.
- Fochi, Adrian (1964). *Miorița – tipologie, circulație, geneză, texte*, București: Editura Academiei Republicii Populare Române.

- Hadârcă, Ion (2007). Miorița, *Revista Limba Română*, Nr. 10-12, anul XVII, pp. 93-97 <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=609> - <http://www.limbaromana.md/numere/d68.pdf>
- Hărșan, Ramona (2014). History, scenery and identity definition with Mircea Nedelciu and Andrzej Stasiuk, *Bulletin of the Transilvania University of Brașov. Series IV: Philology and Cultural Studies*, 7 (2), pp. 117-124. <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A18379/pdf>
- Levonian, Raluca Mihaela (2011). The Comic Representation of Identity and Otherness in a Narrative Text: a Case-Study, *Philologica Jassyensia*, VII (1), pp. 89-95. <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A977/pdf>
- Lovatt, Catherine (1999). The Mioritic Space. Romanian National Identity in the Work of Lucian Blaga, *Central Europe Review*, I (18). <http://www.ce-review.org/99/18/lovatt18.html>
- Lungu, Dan (2008). *Proza cu amănuntul*, Iași: Polirom.
- Nedelciu, Mircea (2003). *Proza scurtă*, București: Compania.
- Petric, Gabriel (2010). Miorița și actele de vorbire, *The Proceedings of the International Conference „Communication, Context, Interdisciplinarity”. Section: Language and Discourse*, 1, pp. 389-397. <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A22663/pdf>
- Platon, Mircea (2016). Cântețul Mioarei, mit și descântec anticomunist, *Convorbiri literare*, 13.12.2016. <http://convorbiri-literare.ro/?p=7202>
- Sirangelo, Valentina (2014). Il pastore mioritico e il «morto» in *Dealuri di Ana Blandiana: un percorso archetipale*, *Analele Universității din București. Limba și literatura română*, LXIII, pp. 61-74. <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A7018/pdf>
- Solar, Milivoj (2000). *Granice znanosti o književnosti*, Zagreb: Naklada Pavičić.
- Stănescu, Nichita (1990). *Fiziologia poeziei. Proza și versuri 1957-1983*, București: Editura Eminescu.
- Ștefănescu, Alex. (1999). O carte frumoasă cu un titlu stupid, *România literară*, 47. http://www.romlit.ro/o_carte_frumoas_cu_un_titlu_stupid
- Țepoșu, Radu G. (2006). *Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, București: Cartea Românească.
- Ursache, Petru (2003). Miorița în transhumanță mondială, *Convorbiri literare*, 137 (1), pp.113-114. <http://convorbiri-literare.dntis.ro/URSACHEian3.html>
- Vartic, Andrei (2006). Miorița – 160 ani de mister, *Convorbiri literare*, 140 (3), pp. 109-112. <http://convorbiri-literare.dntis.ro/VARTICmar6.htm>

Miorița în literatura română recentă – Mircea Nedelciu, Dan Lungu

Pe la sfârșitul secolului 20 au fost create două proze scurte – *Tânguire de mior* a lui Mircea Nedelciu și *Bătrânul, Ceaușescu și planul* a lui Dan Lungu. Punctul comun pentru aceste două texte este *Miorița* ca intertext. Nedelciu, urmărind poetica postmodernismului, experimentează cu proza în versuri. Lungu alege o tehnică apropiată celei a fluxului conștiinței. Ambii autori privesc *Miorița* cu distanțare ironică. De asemenea, intriga Mioriței – o crimă cauzată de invidie și lăcomie – este în ambele cazuri văzută ca o parte din viața de zi cu zi. Autorii resping aspectele mitice ale Mioriței, arătând că Miorița poate fi văzută oriunde în jurul nostru, jucându-se glumeț, uneori chiar și batjocoritor, cu motivele ei. Cu toate că ambele povestiri pot fi citite și fără conștiința legăturii lor cu balada populară, doar prin perspectiva Mioriței ele își realizează semnificația deplină.

Cuvinte cheie: proza scurtă românească, *Miorița*, Mircea Nedelciu, Dan Lungu, ironizare

